

El capbreu de Xodos de 1613

Joaquim Escrig Fortanete

GRÀCIES A L'AMABILITAT de l'investigador José Rubio Miguel, que ens ha proporcionat el capbreu de 1613, Xodos pot conèixer una part fonamental de la seua història. Concretament, la del període de més de 700 anys de domini feudal –de principis del segle XIII a principis del XIX– durant el qual, amb la resta de pobles de la tinença de l'Alcalatén, va pertànyer, per donació de Jaume I, a la casa aragonesa dels Urrea i els seus successors, els comtes d'Aranda.

Però, abans de reproduir el capbreu tal com ens l'ha facilitat aquest historiador de les Useres, farem una breu explicació de les característiques d'aquest document i de la seua importància com a font documental bàsica per a la història del nostre poble, així com un breu resum del seu contingut.

Què és un capbreu?

Els capbreus eren uns documents propis de l'època feudal que gaudien de la categoria d'escriptures públiques i en els quals els veïns d'una localitat del senyoriu detallaven i reconeixien tots els béns que el senyor feudal posseïa en aquella localitat –terres de cultiu, cases, molins, almàsseres, forns, neveres, carnisseries, escrivanies, etc.–, així com totes les càrregues que per l'ús d'aquests béns havien de suportar els veïns. Igualment reconeixien qualsevol altra obligació, càrrega, impost o prestació en treball, en espècies o en diners que, per qualsevol raó o circumstància, havien de satisfer aquests vassalls al senyor propietari del feu.

Aquests capbreus s'elaboraven periòdicament per tal de conservar la memòria de tot açò i com a prova i recordatori dels drets i les obligacions d'un i altres. Uns documents que, en l'actualitat, constitueixen una font de primer ordre per a l'estudi històric, demogràfic, social, econòmic i inclús onomàstic d'una zona.

La redacció del nostre capbreu

El nostre capbreu de 1613 va ser elaborat per ordre expressa del cinquè comte d'Aranda, Don Antonio Ximénez de Urrea y Manrique, de manera que, com assenyala José Rubio Miguel, l'any passat es va celebrar el 400è aniversari de la redacció d'aquest document redactat en castellà-aragonés (ja que la casa senyorial propietària de Xodos era aragonesa).

Per tal de redactar-lo es va convocar i reunir, tal com diu el document, el «Concejo general y Universidad de vezinos y habitadores de la dicha Villa de Chodos en la sala del Concejo donde otras vez el dicho Concejo general de dicha Villa pasa tales y semejantes actos y negocios que el presente el dicho Concejo y Universidad se acostumbran juntar».

Aquest, en la seua terminologia valenciana, «consell general», era una de les maneres en què podia funcionar el consell municipal d'una localitat segons els furs valencians i consistia a reunir en una assemblea tots els caps de família d'una localitat, convocada en casos extraordinaris. L'altra manera de funcionar era com a «consell particular i secret» –el que actualment seria una corporació municipal–, el qual comptava amb un «justícia» que presidia el consell i administrava justícia en nom del senyor feudal; uns «jurats» que gaudien del poder executiu; i uns «consellers» que constituïen el cos deliberatiu. Donada la importància que tenia l'elaboració d'un capbreu, era el consell general el que es reunia per a fer-ho.

El contingut del capbreu

Les propietats plenes senyoriales a Xodos i els seus monopolis econòmics

Com era habitual en el sistema feudal valencià, els Urrea, en rebre el senyoriu de l'Alcalatén de mans de Jaume I al segle XIII, es van convertir en propietaris de les terres i altres immobles que hi havia en elles, però van cedir el seu ús a aquells que van anar a repoblar el nou senyoriu. Aquesta cessió d'ús es va fer seguint el sistema denominat «emfitèutic», de manera que el dret d'usar aquests béns passava de pares a fills sense limitació i els beneficiaris podien, inclús, vendre'ls a tercers.

A canvi, els emfiteutes (és a dir, els qui gaudien d'aquest dret d'ús) havien de pagar els impostos corresponents als senyors i estaven obligats a una sèrie de càrregues i tributs que, per a constància d'aquests beneficiaris, s'especificaven precisament en els capbreus.

De tota manera, els senyors solien reservar-se per a ells l'ús exclusiu d'alguns immobles i instal·lacions econòmiques que també s'indicaven als capbreus. Cal dir que, molt sovint, els senyors solien arrendar aquests béns a

Boca de la nevera del Comte. Foto Max Taurus

persones acomodades de la localitat o forasteres per tal de traure'n el màxim profit amb el mínim de preocupació i gestió.

Quins eren els béns que es reservaven a Xodos en propietat plena, és a dir, amb el dret d'ús inclòs? Doncs, aquell 1613, els comtes d'Aranda gaudien al nostre poble de la propietat plena d'una casa graner, un molí fariner i una nevera, tal com consta al capbreu. Així, diuen els veïns de Xodos:

Primeramente, Reconocemos y confesamos ser y que es de su S^a. Illum^a. una casa que es granero donde su S^a. recoxe sus Rentas, que tiene entrada por la cassa de dha Villa ...

Item, un molino harinero situado junto a dicha Villa, el qual es de su S^a. Illum^a...

Al capbreu es recull el que havien de pagar els veïns per l'ús d'aquest molí, al qual estaven obligats a anar a moldre tots els de Xodos. I, com indica el document, en cas que, per alguna raó, no funcionara aquest molí (possiblement per manca d'aigua, en estar situat en un barranc) havien d'anar a moldre als molins senyoriais de Lluçena.

Cal dir que, molt probablement, aquest molí del poble no devia ser molt antic en aquell temps, ja que a la concòrdia d'agregació a Lluçena feta poc menys de dos segles abans –el 1438– trobem que els de Xodos, en unir-se a

Molí de Xodos. Extreta del llibre *Catàleg dels molins fariners d'aigua de la província de Castelló* de Benjamín Barberà i Miralles

Llucena: «romandran ab tota sa llibertat que de ací atràs havien en anar a moldre [el seus grans] e aparellar [abatantar] sos draps fora de la Tenencia»¹. Això situaria la construcció d'aquest molí entre meitat del segle XV i principis del XVII (quan es fa el capbreu).

Aquesta llibertat per a moldre els seus grans i abatanar el seus draps allà on volgueren, recollida en la concòrdia de 1438, ja havia desaparegut a les alçades de 1613 perquè al capbreu d'aquell any, a més d'obligar a moldre al molí de Xodos o al de Llucena, obliga també a anar al molí batà de Llucena (l'actual molí Porró) a «hir a abatanar los paños que se hicieren en dha. Villa a la de Luzena», on també se n'indica el pagament corresponent.

Igualment estaven els de Xodos «obligados llebar las olibas que en dha. Villa y sus terminos se coxen al molino que su S^a. Illum^a. tiene en la Villa de la Alcora», del que també se'n fa saber el preu.

Totes aquestes obligacions imposades als vassalls eren el que es coneixen com «monopolis senyorials», els quals constituïen una font d'ingressos de primer ordre per a les arque dels senyors feudals.

Una altra propietat plena dels senyors era la de la nevera del Comte que, encara que està actualment al terme de Villahermosa, antigament estava in-

1. Arxiu municipal de Llucena. Sign. 1.1.4, caixa 1.48, Llibre de Concòrdies, pàg. 23-29. Citat per TORRES FAUS, FRANCESC (2000): «Les divisions territorials de la Tinença de l'Alcalatén», *Monogràfica de Llucena (L'Alcalatén)*, CIT de Llucena, Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, pàg. 266.

cloa dins dels territoris de la tinença de l'Alcalatén. Curiosament, aquesta nevera no figura al capbreu de Xodos, però sí al de Llucena del mateix any. Podria ser que el fet que, de 1438 a 1616, Xodos estiguera unit a Llucena amb la categoria de carrer d'aquesta vila, explicara la ubicació de la nevera dins del terme general d'aquell poble el 1613, quan encara estaven units els dos pobles. De fet, en un informe de 1702, un notari i jurat castellanenc citat per Pascual Boira i Muñoz² diu que «la nevera nomenada del Conde, [...] està situada en dit terme de Chodos».

El cas és que aquesta nevera la tenia arrendada la casa senyorial, tal com diu el capbreu de Llucena del mateix 1613, on consta que era de propietat del senyoriu «la nevera y casa de nieve que está situada en el término y distrito de la dicha villa de Llucena, la qual arrienda su Sría Ilma. a su aprovechamiento, como señor de ella».³

El delme senyorial i eclesiàstic

Quant a les càrregues que havien de suportar els vassalls de Xodos, la més important eren els delmes, un impost que corresponia a la desena part tant dels fruits de l'agricultura com de les cries de les ovelles i cabres. En el capbreu, els veïns reconeixen tindre l'obligació de pagar aquest impost amb les següents frases:

Item, Reconocemos y confesamos somos tenidos y obligados de todos los frutos que en dicha Villa y sus terminos se coxen pagar a su S^a. Illum^a. el diezmo que es de diez uno, quedando uno al Señor, quedan nueve para nosotros [...].

Item, pagamos a su S^a. Illum^a. de todos los ganados de lanar y de cabrio que se crian en dicha Villa y sus terminos el diezmo, que es de diez crias una, quedado una al Señor, quedan nueve para nosotros.

La manera i les condicions en què se satisfà aquesta obligació s'especifiquen també al capbreu, on s'indica, per exemple, la data en què s'havia de fer i el protocol que s'havia de seguir el dia en què es pagava el delme de les cabres i ovelles.

És molt interessant anotar que els de Xodos, així com tots els habitants de la tinença de l'Alcalatén, no pagaven delmes eclesiàstics, sinó que era el senyor qui pagava aquests impostos amb una part del delme que els cobrava. En el cas de Xodos, concretament, s'especifica al capbreu que una quarta part del delme, tant de fruits com d'animals, que cobrava el senyor el destinava a aquest pagament al rector del poble.

2. BOIRA I MUÑOZ, PASCUAL. «El comerç de la neu. Neveres i ventisquers del massís de Penyagolosa». *La Roca*, número 5. Associació cultural l'Argivello. Xodos. 2013. pag. 22 a 23.

3. ESCRIG FORTANETE, JOAQUIM. *Llucena. Una historia del Alcalatén*. Ed. CIT de Llucena i Universitat Jaume I. Castelló, 1998. pàg. 166.

Interior de mas. Foto Amat Sánchez

Aquesta situació es devia a que la diòcesi de Tortosa, a la qual pertanyia l'Alcalatén, havia concedit als senyors valencians aquests delmes mentre durara la «creuada» contra els musulmans. En acabar aquesta, els senyors es resistiren a retornar aquests delmes a l'Església i s'originaren un seguit de plets que van acabar amb una «sentència arbitral», del 8 de maig de 1383, dictada pel cardenal Pedro de Luna⁴ –qui després seria el papa Benet XIII–, segons la qual els senyors de l'Alcalatén veien reconegut el seu dret al cobrament del delme dels pobles de la tinença a canvi d'un pagament anual al bisbat, per part del senyor, de dues-centes lliures valencianes de plata.⁵ Així, els vassalls de tota la tinença pagaven al senyor els delmes i aquest pagava a l'Església les dues-centes lliures al bisbat. Les despeses de l'Església local i el manteniment del clergat se subvencionaven amb part de les primícies que recaptava el consell municipal.

Respecte del bestiar, també s'especifica al capbreu que el senyor es quedava amb la tercera part del producte de la venda dels animals que s'havien perdut i l'amo dels quals no s'havia trobat.

4. SÁNCHEZ GOZALBO, A.: «Atzeneta del Mestre, El Castell i les Torrocelles», pàg. 365 a 369.

5. Arxiu municipal de Lluçena, 3.3.2, «Diezmos y primicias», caixa 358.

Interior de mas. Foto Amat Sánchez

Item, el terçio de las reses ligaxares que son trahidas a ligaxo, por no hallarse dueño, se vende, es de su S^a. Illum^a.

Aquesta cita ens informa de l'existència d'un «lligallo»: una institució ramadera –una espècie de tribunal presidit per un «justícia del lligallo»– que es reunia en assemblea dos o tres vegades a l'any, on acudien els socis amb el bestiar perdut que s'havien trobat mentre pasturaven i el qual, si no n'apareixia l'amo, es venia o se sacrificava per a donar-lo als pobres. Pel que sembla, a més, també eren competència dels lligallos la reparació dels camins i vies ramaderes i la resolució de tota mena de conflictes relacionats amb l'activitat ramadera, fonamental en el Xodos d'aquells segles.

Altres impostos i obligacions

Un altre pagament que figura al capbreu a què estaven sotmesos els de Xodos és el dret de maravedís (o morabatí); un impost sobre l'ús de la moneda que es pagava cada set anys, tal com s'especifica al document.

Item, somos tenidos pagar a su S^a. Illum^a. el drecho de marabedí que es siete sueldos cada un vezino y habitador de siete en siete años.

Igualment, es reconeix en aquest document que el senyor es queda amb la tercera part «de todas las prendadas que acaesçeran en dha. Villa y sus terminos», un concepte que possiblement està relacionat amb les requisites i multes que s'imposaven als malfactors i contraventors de les normes.

Com a cloenda del document, els veïns reconeixien que:

Tenemos de pena siempre que cometamos fraude en pagar los derechos y Rentas tocantes a su S^a. Illum^a. sesenta sueldos.

I fins ací aquesta introducció al capbreu de Xodos de 1613. Ara al lector només li resta l'experiència de llegir, amb aquesta informació, el document que es publica a continuació i que serà un acostament de primera mà a la història del nostre poble.

Correcció lingüística: Aloma García Pons